

KS. RYSZARD SAWICKI*

DIECEZJA WIGIERSKA I JEJ DZIEDZICTWO HISTORYCZNO-PASTORALNE

Diecezja wigierska powstawała w wyniku przeobrażeń politycznych Rzeczypospolitej doby rozbiorowej i istniała zaledwie 19 lat (1799-1818). Stolicą biskupią była miejscowość Wigry, która do momentu erygowania diecezji stanowiła siedzibę konwentu kamedułów. W 2017 r. przypada 350. rocznica fundacji Eremu Wyspy Wigierskiej przez króla Jana Kazimierza (1667), a w przyszłym – 2018 r. – 200. rocznica likwidacji diecezji wigierskiej (1818). To doskonała okazja, by miłośników pokameduńskiego klasztoru w Wigrach zapoznać z dziejami historycznej diecezji. Do tej pory brak bowiem poświęconej jej monografii. Niniejszy artykuł ma ambicję stać się przyczynkiem historyczno-pastoralnym w tym zakresie.

Artykuł prezentuje uwarunkowania historyczno-polityczne i eklezjalne dotyczące ziem przyszłej diecezji wigierskiej. Opisuje samo erygowanie diecezji i proces formowania się jej struktur organizacyjnych. Przywołane fakty historyczne są dowodem tego, jak ogromny wpływ na kształt kościelnych struktur administracyjnych wywierały wszelkie transformacje polityczne. W obliczu ponad tysiącletniej historii chrześcijaństwa w Polsce niespełna dwie dekady istnienia diecezji wigierskiej wydają się jedynie epizodem świadczącym o nietrwałości zaistniałego porządku tak w wymiarze państwowym, jak i kościelnym. Autor niniejszego artykułu celowo pomija szczegółową prezentację sylwetek biskupów wigierskich zawiązując je do spraw związanych z omawianą diecezją. Należy nadmienić, że ich barwne biografie zostały zaprezentowane w oddzielnych artykułach¹. Autor pomija także bogatą historię Wigier sprzed 1799 r.².

* ks. dr Ryszard Sawicki – Wicedyrektor Caritas Diecezji Elckiej, wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Elckiej; e-mail: rysiekskarzyn@o2.pl

¹ Zob. R. Sawicki, *Biskup Michał Franciszek Karpowicz – patriota Rzeczypospolitej Obojga Narodów, czy sługa pruskiego zaborcy?*, „Rocznik Augustowsko-Suwalski” 16(2016), s. 167-

1. Uwarunkowania historyczno-polityczne i eklezjalne przyszłych ziem diecezji wigierskiej

Obszar, który w latach 1799-1818 pod względem administracji kościelnej przynależał do diecezji wigierskiej, wcześniej obejmował osadniczy trzon pogańskiego plemienia Jaćwingów. Należy nadmienić, że władze kościelne nie pozostawały obojętne wobec kwestii ewangelizacji mieszkańców tego terenu, czego dobitnym przykładem była wyprawa misyjna św. Brunona z Kwerfurtu. Niestety, zginął on śmiercią męczeńską z rąk Jaćwingów wraz z osiemnastoma towarzyszami w 1009 r. Choć istnieje kilka hipotez w odniesieniu do miejsca jego męczeństwa, to najbardziej prawdopodobna wydaje się lokalizacja związana z Pojezierzem Suwalskim, a więc obszarem późniejszej diecezji wigierskiej³.

Do organizacji pierwszego biskupstwa na podbijanym w XIII w. terytorium Prus doszło w 1216 r. Utworzono wówczas diecezję na obszarze ziemi chełmińskiej. Biskupem misyjnym papież Innocenty III mianował cysterskiego mnicha Chrystiana (1180-1245), którego wkrótce zaczęto nazywać biskupem pruskim. Papież Honoriusz III bullą „Cum in partibus” z 5 maja 1218 r. upoważnił go do utworzenia na terenie Prus kolejnych diecezji i wyświęcenia dla nich biskupów. Sytuację skomplikowało jednak sprowadzenie Krzyżaków (1226) i uwięzienie bp. Chrystiana przez Sambów (1233-1239). Kolejny papież Grzegorz IX bullą „Cum exultatione spiritus” z 30 maja 1236 r. polecił swemu legatowi Wilhelmowi z Modeny (1184?-1251), aby podzielił Prusy na trzy diecezje, do czego nie doszło na skutek działań bp. Chrystiana. Podział ten został dokonany dopiero w 1243 r., kiedy to papież Innocenty IV ponownie upoważnił do tego bp. Wilhelma z Modeny⁴.

Niemal równocześnie z podziałem Prus na cztery diecezje: chełmińską, pomezzańską, warmińską i sambijską (przynależące po 1255 r. do metropolii ryskiej), władze kościelne podjęły próbę organizacji odrębnego biskupstwa na terenie ziem zamieszkałych przez Jaćwingów. Obejmowały one obszar na wschód od Wizny i na północ od Narwi, na zachód od Niemna i na wschód od Puszczy Galindzkiej. Należy przy tym zaznaczyć, że najważniejsze osady Jaćwingów znajdowały się na terenie dzisiejszego Pojezierza Suwalskiego. Według szacunkowych danych, ludność tego plemienia w XII i XIII w. liczyła ok. 50 tys. mieszkańców. Historiografia kościelna wspomina, że ok. 1245 r. legat papieski Albert, metropolita Prus i Inflant, zamianował dominikanina Henryka

181; tenże, *Działalność pastoralna i polityczna biskupa Jana Klemensa Golaszewskiego (1748-1820)*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12(2017), nr 1, s. 89-115.

² Zob. tenże, *Pokamedulski klasztor w Wigrach – rys historyczno-pastoralny*, w: tenże, *Ostatni wigierski kamedula. Wokół osoby i twórczości Wiktora Winikajisa. Szkic historyczno-etnograficzno-pastoralny*, Elk-Wigry 2015, s. 13-32.

³ Zob. W. Guzewicz, *Śladami św. Brunona z Kwerfurtu*, Elk 2008; G. Białuński, *Misja pruskolitewska biskupa Brunona z Kwerfurtu*, Olsztyn 2010.

⁴ Por. W. Guzewicz, *Chryścianizacja Europy Środkowej*, „Studia Elckie” 9(2007), s. 399-400.

na pierwszego biskupa Jaćwingów, co potwierdził papież Innocenty IV bullą „Cedit ad Dei” z 11 kwietnia 1249 r.⁵ Mimo wezwań papieskich nominat nie przybył jednak do diecezji. Dlaczego nie objął proponowanego biskupstwa? Być może nie chciał, żeby spotkał go taki sam los, jak św. Wojciecha i św. Brunona, którzy ponieśli śmierć męczeńską. Mógł obawiać się również tego, by nie podzielić losu bp. Chrysziana, który dostał się do niewoli pruskiej.

Ziemie jaćwieskie zostały w konsekwencji pominięte w organizacji metropolii pruskiej, nazywanej z czasem prusko-inflancko-estońską. Według ks. dr. Romana Bodańskiego, można przypuszczać, że Stolica Apostolska miała inne plany wobec tych ziem – stworzenie odrębnej metropolii, skoro tylko zostaną one podbite w wystarczającym stopniu. Lokalna hierarchia kościelna i władcy państwowi snuli jednak własne plany i podejmowali próby przyłączenia Jaćwieży do sąsiednich diecezji i metropolii (polscy książęta, Krzyżacy i książęta Rusi Halicko-Włodzimierskiej). Arcybiskup pruski Albert Suerbeer – legat papieski na tereny nadbałtyckie z Rusią włącznie – mocno ograniczany był wpływami Krzyżaków, którzy ingerowali w takie sprawy, jak tworzenie nowych diecezji i nominacje biskupie⁶.

Do końca XIII w. Jaćwież (Sudowia) zamieszkiwana była przez plemię Jaćwingów, które nie zdołało utworzyć żadnego połączonego organizmu państwowego, co w dużej mierze przyczyniło się do ich upadku wskutek najazdu Krzyżaków, Mazowszan i Rusinów. Po 1283 r. kraj Jaćwingów niemal opustoszał⁷. W XIV w. tamtejsze puszcze stanowiły naturalną barierę pomiędzy walczącymi ze sobą: państwem krzyżackim i Wielkim Księstwem Litewskim. W traktacie zawartym na wyspie Salin w 1398 r. ustalono, że granica będzie biegła rzeką Suppe (Szeszupą), prosto do rzeki Meten (Netty) i tą rzeką do rzeki Beber (Biebrzy). W układzie granicznym, zawartym w Malborku w 1402 r., ustalono podobnie, że granica ma przebiegać na rzece Szeszupie aż do jej źródeł i stąd do rzeki Netty. Po bitwie pod Grunwaldem zmuszono Krzyżaków do oddania Litwinom kolejnej części Jaćwieży. W traktacie zawartym 27 listopada 1422 r. nad jeziorem Melno ustalono nową granicę, która biegła od granicy Mazowsza przy Kamiennym Brodzie na rzece Łek (Ełk) – tj. między dzisiejszymi Prostkami i Boguszcami – przez środek jeziora Rajgrodzkiego i stąd aż do jeziora Dwystytz (Wisztyniec), i dalej na północ. Ta linia graniczna przetrwała do 1945 r. jako granica państwowa. Prawie cała Jaćwież znalazła się w posiadaniu Litwy, ale bez okolic Ełku, Olecka i Gołdapi. Krzyżacy osiedlali prawie bez wyjątku ludność polską, ciągnącą na nowe tereny z sąsiedniego Mazowsza. Również osadnicy polscy, ale z większą domieszką osadników

⁵ Por. tamże.

⁶ Por. R. Bodański, *Początki organizacji kościelnej na terenie dzisiejszej diecezji ełckiej (półowa XIII w.)*, w: *Przeszłość natchnieniem dla teraźniejszości*, red. K. Brzostek, T. Ratajczak, M. Salamon i in., Ełk 1996, s. 55-56.

⁷ Zob. T. Krzywicki, *Jaćwież – zaginione ogniwo Bałtów*, „Lithuania. Kwartalnik poświęcony problemom Europy Środkowo-Wschodniej” 2(1995), s. 43-56.

ruskich i małą litewskich, kolonizowali ziemie po stronie litewskiej od granicy Mazowsza. Od strony północno-wschodniej posuwało się osadnictwo litewskie⁸.

Pod względem administracji kościelnej obszar przyszłej diecezji węgierskiej obejmie ziemie dawnej diecezji łuckiej, wileńskiej i żmudzkiej. Diecezja łucka swymi początkami sięga czasów króla Kazimierza Wielkiego, który przyłączył do Polski ziemie ruskie. Na nowo przyłączonych terenach w 1367 r. utworzono arcybiskupstwo w Haliczu. Stolica Apostolska potwierdziła istnienie tej metropolii w 1375 r. W jej skład weszła diecezja włodzimierska. W 1404 r. z inicjatywy wielkiego księcia litewskiego Witolda dokonano jej podziału na dwie diecezje: łucką po stronie polskiej i włodzimierską po stronie litewskiej. 19 grudnia 1425 r. nastąpiło połączenie obydwu diecezji. Od tej pory nowa stolica biskupia znajdowała się w Łucku, a diecezja zwana była łucką. Od I połowy XVII w. biskupi łuccy tytułowali się biskupami łuckimi i brzeskimi od nazw dwóch miejscowości będących ośrodkami administracyjnymi tejże diecezji⁹.

Powszechnie znane są także początki diecezji wileńskiej i żmudzkiej, które weszły w skład metropolii gnieźnieńskiej. Erygowanie diecezji wileńskiej (1388) związane było z chrztem Litwy i chrystianizacją Wielkiego Księstwa Litewskiego za czasów Władysława II Jagiełły. Chrzest przyjęła wówczas tylko Auksztota, Żmudź dopiero w 1413 r., a więc ćwierć wieku później. W 1417 erygowano zatem kolejne biskupstwo dla Żmudzi z siedzibą w Miednikach (Worniach)¹⁰.

Struktura kościelna przedrozbiorowej Rzeczypospolitej Obojga Narodów była uporządkowana i niemal niezmienna. Granice diecezji pokrywały się najczęściej z terytoriami administracji państwowej. Stabilność ta trwała do II połowy XVIII w.

2. Powstanie i organizacja diecezji węgierskiej jako skutek przeobrażeń politycznych Rzeczypospolitej doby rozbiorowej

Rozbiory Polski wpłynęły bezpośrednio na załamanie się dawnej, przedrozbiorowej struktury organizacyjnej Kościoła łacińskiego na ziemiach polskich. W ślad za zniszczeniem terytorialnej organizacji dawnej Rzeczypospolitej

⁸ Por. J. Wiśniewski, *Dzieje osadnictwa w powiecie sejneńskim od XV do XIX wieku*, w: *Materiały do dziejów ziemi sejneńskiej*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1963, s. 29-30, 33-34; tenże, *Dzieje osadnictwa w powiecie suwalskim od XV do połowy XVIII wieku*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, red. J. Antoniewicz, Białystok 1965, s. 55-61, 64-67, 84-88, 100, 122, 124, 126-132.

⁹ Por. S. Litak, *Struktura terytorialna Kościoła łacińskiego w Polsce w 1772 roku*, Lublin 1980, s. 84.

¹⁰ Por. W. Jemielity, *Podział administracyjny diecezji węgierskiej, diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej i diecezji łomżyńskiej*, „*Studia Łomżyńskie*” 2(1989), s. 163-165; B. Kumor, *Geografia historyczna dzisiejszej diecezji elckiej*, w: *Przeszłość natchnieniem dla teraźniejszości*, dz. cyt., s. 32.

Obojga Narodów władze zaborcze przystąpiły także do zmian dotychczasowych struktur administracyjnych Kościoła. Struktury te powstały jeszcze w średniowieczu i wymagały już pewnej reorganizacji, ale motywy, którymi kierowali się zaborcy przy dokonywaniu tych zmian nie wpływały bynajmniej z potrzeb duszpasterskich, a ich głównym powodem była polityczna racja stanu. Tworząc nowe metropolie i diecezje odcinano jej od dawnych tradycji i zacierano ślady dawnej Rzeczypospolitej¹¹.

Po III rozbiorze Polski w 1795 r. pod panowaniem pruskim znalazła się – pod względem administracji kościelnej – m.in. część diecezji wileńskiej wraz z konwentem kamedułów w Wigrach, część diecezji żmudzkiej w rejonie Wierzbołowa, nad lewym brzegiem Niemna, a także część diecezji łuckiej z Bielskiem Podlaskim. Stolice tych diecezji pozostawały w Rosji. Biskupi nie mogli sprawować swych funkcji na terenie drugiego państwa. Stolica Apostolska zleciła opiekę duchową nad odłączonymi parafiami biskupowi w Płocku. Król Fryderyk Wilhelm II (1744-1797), zgodnie z polityką państw zaborczych, 9 sierpnia 1796 r. postanowił, że granice biskupstw w nowo anektowanych ziemiach pruskich powinny pokrywać się z granicami państwowymi, co oznaczało ich separację od macierzystych diecezji i było zapowiedzią rychłej reformy w odniesieniu do struktur administracji kościelnej¹².

1 września 1796 r. rząd pruski postanowił utworzyć dla tych terenów nową diecezję. Tymczasową jurysdykcję kościelną na tych terenach przyjął biskup płocki Krzysztof Hilary Szembek (1722-1797) „jako najbliższy biskup” i „na podstawie presumpcji, czyli domyślnej zgody Stolicy Apostolskiej” zamianował 21 lutego 1797 r. ks. Michała Franciszka Karpowicza oficjałem generalnym dla „pruskiej części diecezji wileńskiej i żmudzkiej”, a dekretem z 10 marca 1797 r. biskupa pomocniczego łuckiego Jana Szyjkowskiego (1721-1797) w Bielsku Podlaskim oficjałem generalnym dla części diecezji łuckiej. Po śmierci tego ostatniego miejsce to zajął ks. Jan Klemens Gołaszewski (24 stycznia 1798 r.)¹³.

W międzyczasie władze pruskie zdecydowały (24 grudnia 1796 r.), że nowa diecezja swoją stolicę będzie miała w pokamedulskim klasztorze w Wigrach. Nawiązano w tej sprawie kontakty ze Stolicą Apostolską, która dekretem z 7 października 1797 r. zleciła biskupowi płockiemu przeprowadzenie procesu informacyjnego w sprawie erygowania nowej diecezji. Proces ten został sfinalizowany dopiero w kwietniu lub w maju 1798 r. Był on podstawą treści bulli papieża Piusa VI (1717-1799) „*Saepe factum est*” z 16 marca 1799 r., na mocy której utworzona została diecezja wigierska. W skład nowo utworzonej diecezji

¹¹ Por. B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, Kraków 1980, s. 13-14.

¹² Por. tenże, *Bulla erekcyjna diecezji wigierskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 14(1967), s. 257; K. Žemaitis, *Žingsniai be stabtelėjimų. Vilkaiviškio vyskupijos istorijos bruožai*, Punksas 2016, s. 9-10.

¹³ Por. B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, dz. cyt., s. 182.

weszło 90 parafii z diecezji wileńskiej (dekanaty: Augustów, Białystok, Knyszyn, Olwita, Preny, Simno, Sokółka i Wigry), 44 parafie z diecezji łuckiej (dekanaty: Bielsk Podlaski, Brańsk Drohiczyn n. Bugiem i Tykocin) i 15 parafii z diecezji żmudzkiej (dekanaty: Sapieżyszki i Wierzbołowo)¹⁴. Na życzenie rządu pruskiego nie powiększyła ona ilości sufraganii metropolii gnieźnieńskiej, ale została poddana bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. W sumie należało do niej 149 parafii i 292 348 spowiadających się wiernych, a więc bez dzieci do ok. 12. roku życia. W granicach biskupstwa znalazło się 14 klasztorów męskich i 3 żeńskie¹⁵.

W granicach diecezji wigierskiej znalazły się następujące parafie z diecezji łuckiej:

- Dekanat bielski – Bielsk, Boćki, Kleszczele, Łubino, Narew, Pietkowo, Strabla, Suraż z filiami Poświętne i Uhowo, Popczewo, Tyszki.
- Dekanat brański – Brańsk, Dąbrówka, Dołubowo, Domanowo z filią Piekututy, Dziadkowice, Kuczyn, Pubikry, Rudka, Winna, Wyszonki.
- Dekanat drohoczyński – Ciechanowiec, Drohiczyn z filią Miłkowicze, Granne, Mielnik, Niemierowo, Ostožany, Pierlejewo, Sady, Siemiatycze, Śledzianowo.
- Dekanat tykociński – Dąbrowa Wielka, Jabłoń Wielka, Jabłonka, Kobylin, Kulesze, Płonka, Sokoły, Tykocin, Waniewo, Wysokie Mazowieckie¹⁶.

Z diecezji żmudzkiej weszły parafie: Błogosławieństwo, Hryszkabuda, Hgowo, Jansborg (Sudargi), Kidule (Kiejmele), Nowemiasto (Władysławowo), Poniemoń Tyszkiewiczze (Fergissa), Sapieżyszki, Słowiki, Syntowty z filią Łuk-sze, Wierzbołowo. Parafie te weszły w skład dwóch dekanatów mieszając się z parafiami diecezji wileńskiej¹⁷.

Wszystkie pozostałe parafie pochodziły z diecezji wileńskiej (uwaga: w dekanatach Sapieżyszki i Wierzbołowo powtarzamy parafie z diecezji żmudzkiej):

- Dekanat augustowski – Augustów, Bakalarzewo, Bargłowo, Filipowo, Jaminy, Janówka, Krasnybór, Lipsk, Raczki, Rajgród z filią Rydzewo.
- Dekanat białostocki – Białystok z filia Wasilkowo, Choroszcz, Dobryniewo, Janowo, Juchnowiec, Korycin, Niewodnica, Turośń, Zabudów.
- Dekanat knyszyński - Dolistowo, Dąbrowa, Goniądz, Jasionówka, Kalinówka, Karpowicze, Knyszyn, Nowydwór, Suchowola, Trzciannie z filią Giełczyn.
- Dekanat olwitski – Bartniki, Giże, Grażyszki, Kalwaria, Kieturwłoki, Lubowo, Ludwinowo, Lankieliszki, Olwita, Wilkowyszki.

¹⁴ Por. tenże, *Bulla erekcyjna...*, dz. cyt., s. 257-269; tenże, *Ustrój i organizacja...*, dz. cyt., s. 182.

¹⁵ Por. tamże, s. 182-184, W. Guzewicz, *Wigierska diecezja*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 20, red. E. Gigilewicz, Lublin 2014, kol. 560.

¹⁶ Por. W. Jemielity, *Podział administracyjny...*, dz. cyt., s. 165.

¹⁷ Por. tamże.

- Dekanat preneński – Balwierzyski z filią Gudele, Dauksze, Iglówka, Krakopol, Mariampol, Olita, Preny, Rumbowicze, Rzczow kaplica, Udryja.
- Dekanat sapieżyski – Błogosławieństwo, Giełgudyszki, Iłgowo, Janucie albo Janowiec (Godlewo), Kidule (Kajmele), Pilwiszki, Pokojnie, Poniemoń Frentzela, Poniemoń Tyszkiewiczze (Fergissa), Sapieżyski, Skrawdzie.
- Dekanat siemneński – Krasna, Lejpuny, Liszkowo, Łoździeje, Metele, Mirosław, Sereje, Simno, Świętejeziory, Urdomin, Wiejsieje.
- Dekanat sokolski – Adamowicze, Hoża, Klimówka, Kopciowo, Kundzin, Kuźnica, Odelsk, Różanystok, Sidra, Sokolany, Sokółka z filia Szudziałowo, Teolin, Zalesie.
- Dekanat wierzbołowski – Hryszkabuda, Jansborg (Sudargi), Nowemiasto (Władysławowo), Pojewonie, Słowiki, Syntowty z filią Łuksze, Szaki, Wierzbołowo, Wisztyniec.
- Dekanat wigierski – Berzniki, Goleniowo (Jeleniewo), Kaletnik, Krasnopol, Przerośl, Puńsk, Sejny, Staudzieniczna, Suwałki, Szczebra, Wigry (Magdalenowo), Wiżajny¹⁸.

W 1807 r. po pokoju tyłżyckim większość diecezji znalazła się w Księstwie Warszawskim. Z diecezji wydzielone zostały ziemie obwodu białostockiego, przyłączonego do Rosji. Obejmowały one w całości lub częściowo dekanaty: Białystok, Bielsk, Brańsk, Drohiczyn, Knyszyn i Sokółkę (53 parafie, 6 filii i 5 klasztorów). Liczba wiernych zmniejszyła się o ponad 130 tys. Parafie te weszły w skład diecezji wileńskiej. Nowe granice utrzymały się do końca istnienia biskupstwa¹⁹.

3. Biskupi wigierscy

Pierwszym pasterzem diecezji wigierskiej był bp M. F. Karpowicz (1744-1803). Sakrę biskupią przyjął 30 marca 1800 r. w kościele pw. Świętego Krzyża w Warszawie. Wspomnianego aktu dopełnił miejscowy sufragan Jan Chrzyciel Albertrandi, biskup tytularny Zenopolis²⁰. Przejęcia Eremu Wyspy Wigierskiej dokonał ks. M. F. Karpowicz w dniach 9-11 lipca 1800 r.²¹. Eremi-

¹⁸ Por. tamże, s. 165-166.

¹⁹ Por. tenże, *Diecezja augustowska czyli sejneńska w latach 1818-1872*, Lublin 1972, s. 9-10; B. Kumor, *Ustrój i organizacja...*, dz. cyt., s. 184-185; W. Guzewicz, *Wigierska diecezja*, dz. cyt., kol. 560.

²⁰ Władze pruskie chciały, by aktu konsekracji dokonał w Pułtuskach biskup płocki Onufry Kajetan Szembek. Ten jednak stanowczo odmówił ze względu na wprowadzone zmiany w rocie przysięgi (*de facto* nie na wierność papieżowi, lecz królowi pruskiemu). Por. K. Prokop, *Sakry i sukcesja święceń biskupich pasterzy diecezji wigierskiej, sejneńskiej (augustowskiej) oraz łomżyńskiej*, „Studia Teologiczne” 28(2010), s. 309-310.

²¹ Bp M. F. Karpowicz uczynił to poprzez swoich delegatów. Sam przebywał wtedy w pobliskim Magdalenowie złożony chorobą „infirmitate detentus”. Por. S. Jamiołkowski, *Karpowicz Michał Franciszek*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 10, red. M. Nowodworski, Warszawa 1877, s. 119.

ci, po zapoznaniu się z wolą rządu pruskiego i bullą erekcyjną diecezji wigierskiej, nie mając innego wyjścia, udali się na warszawskie Bielany. Dane archiwalne potwierdzają, że bp M. F. Karpowicz nie należał do ludzi odnoszących się do klasztorów ze szczególną życzliwością. Nie da się jednak wykazać, że to on sam upatrzył na swoją katedrę Wigry.

Rządy biskupie sprawował ks. M. F. Karpowicz zaledwie trzy lata, niemniej jednak to właśnie jemu przypadło w udziale położenie podwalin pod nową strukturę diecezjalną. Z rozległych dóbr zakonnych pozostawiono biskupowi niewiele ponad 4 włóki ziemi²². Rola rezydencji biskupiej przypadła budynkowi usytuowanemu w południowo-zachodnim narożu tarasu górnego (zwanego obecnie Domem Królewskim)²³. Biskup M. F. Karpowicz, mimo szczupłych dochodów, przebudował wnętrze pokamedulskiej świątyni podniesionej do rangi katedry²⁴. Rezydencja w Wigrach najwyraźniej mu jednak nie odpowiadała, czego dowodzi fakt, że wszelkie pisma władz pruskich adresowane były do Grażyszek, które jako probostwo zachował do śmierci, tj. do XI 1803 r. Jego listy pasterskie i pisma urzędowe posiadają najczęściej adnotację: „w Grażyszkach w kancelarii naszej biskupiej”²⁵.

Bp M. F. Karpowicz przystąpił rychle do organizacji kapituły i postarał się o opracowanie jej statutów w oparciu o statuty diecezji warmińskiej (20 IX 1800 r.), które przedłożono do zatwierdzenia 24 IX 1803 r. na sesji w Białymstoku²⁶. Wizytował parafie, choć nie wszystkie osobiście, i rezydował w diecezji (w przeciwieństwie do biskupów-senatorów XVIII w.). W ciągu trzech lat wystosował do dziekanów i proboszczów kilkanaście listów okólnych, które miały na celu dobro duchowe diecezjan, podniesienie moralności i oświaty chłopów²⁷. Biskup wigierski nosił się również z zamiarem zwołania synodu diecezjalnego²⁸.

29 IX 1803 r. ustanowił dwa konsystorze generalne i oficjalaty – podlaski w Waniewie pod zarządem wikariusza *in spiritualibus* i oficjała generalnego ks. J. K. Gołaszewskiego (późniejszego biskupa wigierskiego). Oficjalat ten tworzyło siedem dekanatów: Białystok, Bielsk, Brańsk, Drohiczyn, Knyszyn,

²² Władze administracyjne, przejmując majątki kamedulskie, nie przewidziały zabezpieczenia budowli klasztornych, które już wkrótce zaczęły popadać w ruinę. Por. E. Rabowicz, *Karpowicz Michał Franciszek h. Korab*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 12/1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 120; W. Jemielity, *Zespół pokamedulski w Wigrach*, Łomża 1988, s. 10.

²³ Por. A. Romańczuk, *Diecezja Wigry*, cz. I – *Biskup Michał Franciszek Karpowicz*, Warszawa 1951 (maszynopis w Bibliotece Narodowej w Warszawie), s. 172-181.

²⁴ W celu powiększenia prezbiterium przesunięto ołtarz główny ku ścianie wschodniej i zlikwidowano dawny chór zakonny. Przy ścianie elewacji frontowej wybudowano zaś chór muzyczny, wstępujący na nawę. Por. W. Kochanowski, *Architektura zespołu pokamedulskiego w Wigrach*, w: *Studia i materiały do dziejów Suwalszczyzny*, dz. cyt., s. 151.

²⁵ Por. A. Romańczuk, *Diecezja Wigry...*, dz. cyt., s. 95.

²⁶ Por. tamże, s. 113-119.

²⁷ Por. tamże, s. 140-150, 171.

²⁸ Por. tamże, s. 150-151.

Sokółka i Tykocin. Drugi konsystorz, tj. litewski (wileński) urządzono w Witkowskich i powierzono drugiemu wikariuszowi i oficjałowi generalnemu ks. Baltazarowi Paszkiewiczowi. Obejmował on pozostałe siedem dekanatów, a więc: Augustów, Olwitę, Preny, Sapieżyszki, Simno, Wierzbołów i Wigry²⁹. Do najbliższych współpracowników bp. M. F. Karpowicza, poza ks. J. K. Gołaszewskim i ks. B. Paszkiewiczem, należeli m.in. sekretarz - ks. Polikarp Augustyn Marciejewski (były dominikanin, późniejszy proboszcz w Urdominie i sufragan sejneński, dobrze władający łaciną, niemieckim, francuskim i litewskim)³⁰ i ks. Waław Kunicki (były dominikanin, profesor jęz. niemieckiego w kolegium księży dominikanów w Sejnach)³¹.

Na terenie diecezji istniało seminarium duchowne księży misjonarzy w Tykocinie. Biskup M. F. Karpowicz w latach 1801-1803 udzielił święceń kapłańskich pięciu alumnom tego seminarium³². Za wskazane uważał utworzenie własnego seminarium duchownego w Wigrach. W praktyce nigdy do końca ono nie zaistniało³³. Niektórzy alumni odchodzili z Tykocina po studiach do Wigier, gdzie przebywali do święceń kapłańskich zaledwie kilka miesięcy. Należy zatem przypuszczać, że odbywały się tu studia końcowe³⁴.

Kamera Wojny i Domen w Białymstoku wielokrotnie naprzykrzała się biskupowi wigierskiemu, ingerując w wewnętrzne sprawy zarządzanej przez niego diecezji i nie pozwalając na realizację wielu zamierzonych przez niego projektów. W miarę możliwości i według własnych przekonań bronił uprawnień swego duchowieństwa, niejednokrotnie kosztem kar pieniężnych i upokorzeń³⁵.

Rozliczne obowiązki związane z organizacją struktur nowo powstałej diecezji i niełatwe relacje z kamerą białostocką wpłynęły zapewne na pogorszenie się stanu zdrowia bp. M. F. Karpowicza. Zmarł on 5 listopada 1803 r. w Berż-

²⁹ Por. tamże, s. 123; W. Jemielity, *Podział administracyjny...*, dz. cyt., s. 165-166; W. Guzewicz, *Wigierska diecezja*, dz. cyt., kol. 560.

³⁰ Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 33.

³¹ Por. W. Kłapkowski, *Kolegium księży dominikanów w Sejnach. Przyczynek do rządów pruskich na ziemiach polskich*, „Collectanea Theologica” 17(1936), nr 4, s. 516.

³² Por. J. Łupiński, *Seminarium Duchowne w Tykocinie w latach 1769-1863*, Łódź 2011, s. 224-228, 307, 315, 324, 329, 334.

³³ Wbrew temu, co przekazuje *Encyklopedia kościelna z 1877 r.*, wedle której: „Naprawdę urządził Karpowicz i seminarium w Wigrach z kilku ex-zakonników, w którym sam nawet dorywczo wykładał”. S. Jamiołkowski, *Karpowicz Michał Franciszek*, dz. cyt., s. 119.

³⁴ Brak wszelkich innych danych o wigierskim seminarium. Nie posiadamy żadnych informacji na temat jego organizacji, uposażenia, statutach, ani o jego składzie osobowym – poza „regensem”, którym w 1801 r. był ks. Antoni Wyszyński, kanonik inflancki. Por. W. Kłapkowski, *Konwent Dominikanów w Sejnach*, „Ateneum Wileńskie” 13(1938), nr 2, s. 129.

³⁵ Przykładem jest chociażby kwestia zachowania autonomii kościelnej w sprawach dotyczących zawierania małżeństw. Por. W. Jemielity, *Unieważnienie małżeństwa i separacja w diecezji wigierskiej i augustowskiej, czyli sejneńskiej*, „Prawo Kanoniczne” 55(2012), nr 1, s. 161-162.

nikach. Ciało zabalsamowano i złożono w kryptach katedry pod dawnym kapitularem kamedułów³⁶.

Kolejnym rządcą diecezji wigierskiej był J. K. Gołaszewski (1748-1820), który po śmierci bp. M. F. Karpowicza pełnił obowiązki administratora. Przez cały okres sprawowania władzy administracyjnej przez ks. J. K. Gołaszewskiego utrzymywał się nieprzychylny Kościołowi stan polityczny. Szczególnie przykre były wymagania rządu pruskiego odnośnie czytania z ambon kościelnych rozporządzeń o czysto świeckim charakterze³⁷. Najbardziej krzywdząca ingerencja pruskiego zaborcy to zakaz z 1 grudnia 1798 r. uderzający bezpośrednio w jurysdykcję kościelną, dotyczący tego, że biskupi nie mogli wykonywać poleceń Stolicy Apostolskiej przekazywanych za pośrednictwem nuncjusza apostolskiego Laurentiusa Litty. Do Stolicy Świętej mogli zwracać się tylko i wyłącznie za pośrednictwem Ministra Królewskiego lub Kamery Wojny i Domen w Białymstoku. W niektórych sprawach początkowo wolno było zwracać się jeszcze bezpośrednio, ale już w 1804 r. wszelkie sprawy zostały poddane cenzurze. Duchownym naruszającym niniejsze prawo groziły przewidziane prawem kary grzywny oraz inne, np. pozbawienia indultu sekularyzacyjnego lub dyspensy³⁸. Działania władz pruskich i rosyjskich można porównać wręcz do ceszaropapizmu³⁹.

Ks. J. K. Gołaszewski został prekanonizowany biskupem wigierskim 27 czerwca 1805 r. przez papieża Piusa VII. Ze względu na zawieruchy polityczne i wojenne sakrę biskupią przyjął dopiero 5 marca 1809 r. w Warszawie, od kilkunastu miesięcy będącej stolicą nowo ukonstytuowanego na mapie politycznej Europy Księstwa Warszawskiego. Konsekracja biskupia odbyła się w katedrze św. Jana Chrzciciela. Głównym konsekratorem był abp Ignacy Raczyński, metropolita gnieźnieński, a zarazem administrator apostolski diecezji warszawskiej. Sakrę biskupią ks. J. K. Gołaszewski otrzymał w obecności bawiącej wówczas w Warszawie pary królewskiej – Fryderyka Augusta I Wettyna, króla Saksonii i księcia warszawskiego, oraz jego małżonki Amalii z Witelbachów⁴⁰.

Jako biskup, na mocy konstytucji Księstwa Warszawskiego, zasiadał w senacie. Wymagało to od niego pozostawania w Warszawie przez większość część roku. W związku z tym 16 III 1809 r. bp J. K. Gołaszewski mianował ks. B. Paszkiewicza wikariuszem generalnym. Po jego śmierci w 1813 r. powołał

³⁶ Por. S. Jamiołkowski, *Karpowicz Michał Franciszek*, dz. cyt., s. 120.

³⁷ Zob. W. Jemielity, *Ambona w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim dla ogłoszeń cywilnych*, „Prawo Kanoniczne” 43(2000), nr 1-2, s. 147-221.

³⁸ Por. H. Gołaszewski, *Administracyjna działalność Biskupa Jana Klemensa Gołaszewskiego – ordynariusza diecezji wigierskiej*, w: *50 lat kapłańskiej służby*, red. J. Sokołowski, „Episteme” 65(2007), s. 330.

³⁹ Por. M. Stępień, *Biskupi diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej (1818-1925) a Stolica Apostolska*, „Perspektiva. Legnickie Studia Teologiczno-Historyczne” 7(2008), nr 2, s. 213.

⁴⁰ Por. K. Prokop, *Sakry i sukcesja święceń biskupich ...*, dz. cyt., s. 309, 311-312.

na to stanowisko ks. Polikarpa Augustyna Marciejewskiego. To właśnie oni zarządzali diecezją w imieniu drugiego ordynariusza wigierskiego⁴¹.

Wkrótce po konsekracji – w kwietniu 1809 r. – bp J. K. Gołaszewski wydał do duchowieństwa list pasterski o miłości Ojczyzny. Wspomnił w nim o męstwie Machabeuszów i płaczu Jezusa nad Jerozolimą. Pisał dalej, że „po Bogu Ojczyzna ziemska powinna być bóstwem w sercach i działach obywateli i że ten rodzaj miłości Ojczyzny im heroicniejszy, tym bardziej w względzie samego Najwyższego Stwórcy zasługujący”⁴². W maju tego roku wzywał z kolei do dziękczynnych modlitw za zwycięstwo wojsk francuskich i polskich⁴³. W 1812 r. duże zainteresowanie bp. J. K. Gołaszewskiego wzbudziły ważne wydarzenia natury politycznej: obrady sejmu nadzwyczajnego, ustanowienie Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego i w końcu wyprawa cesarza Napoleona Bonaparte na Rosję.

W wyniku działań wojennych w 1813 r. bp J. K. Gołaszewski wraz z innymi przedstawicielami władz znalazł się w Krakowie. Po śmierci biskupa krakowskiego Andrzeja Gawrońskiego (7 IV 1813 r.) chciano mu ofiarować jego godność. Propozycja ta, jak wspomina jednak ks. Stanisław Jamiołkowski, nie została jednak przez niego przyjęta: „Powoływany na krakowskie intratne biskupstwo, wymówił się od jego przyjęcia, dotrzymując wiary swojej ubogiej oblubienicy wigierskiej”⁴⁴.

Prawdopodobnie przez rok przebywał w klasztorze benedyktynek w Staniątkach k. Krakowa⁴⁵. Bardzo prawdopodobne, że wcześniej mieszkał u Czartoryskich w Puławach, a żywiąc obawy przed potraktowaniem go jako stronniaka rosyjskiego, schronił się przed Francuzami u benedyktynek w Staniątkach. Po klęsce wojsk napoleońskich bp J. K. Gołaszewski dążył do pozyskania życzliwości nowych władz. Listem pasterskim wzywał on duchowieństwo diecezji wigierskiej do odprawiania dziękczynnych nabożeństw za pomyślność Ojczyzny. Był senatorem Królestwa Kongresowego. Rząd Tymczasowy 25 IX 1815 r. powołał ordynariusza wigierskiego do komisji Wydziału Oświecenia i Spraw Wyznań Religijnych. 9 lutego 1816 r. witał księcia Konstantego odwiedzającego ziemie polskie⁴⁶.

20 XII 1817 r. bp J. K. Gołaszewski przedstawił władzom cywilnym potrzebę nominowania dla diecezji biskupa sufragana, który wyróżniałby się dobrą znajomością języka litewskiego. Prośbę swą motywował słabym zdrowiem, kłopotami ze wzrokiem i różnymi trudnościami związanymi z potrzebą konsekrowania wielu kościołów i bierzmowania na terenie, gdzie ludność posługuje

⁴¹ Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 31, 33-34.

⁴² J. Gołaszewski, *List pasterski do duchowieństwa*, Waniewo 15 IV 1809 (Archiwum Parafialne w Bargłowie Kościelnym, Księga urzędzeń 1801-1832).

⁴³ Zob. tenże, *List pasterski do duchowieństwa*, Waniewo 10 V 1809 (Archiwum Parafialne w Bargłowie Kościelnym, Księga urzędzeń 1801-1832).

⁴⁴ S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościeszka*, dz. cyt., s. 275.

⁴⁵ Por. tamże, s. 275-276.

⁴⁶ Por. tamże, s. 276; A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, dz. cyt., s. 239.

się językiem litewskim. Poprosił także o zapewnienie utrzymania przysłemu biskupowi⁴⁷. W marcu 1818 r. car wyraził zgodę i prosił o podanie trzech kandydatów na biskupa pomocniczego, co też bp. J. K. Gołaszewski uczynił niezwłocznie, przedstawiając na pierwszym miejscu ks. Augustyna Polikarpa Marciejewskiego⁴⁸. Władze cywilne poinformowały bp. J. K. Gołaszewskiego, że car Mikołaj I mianował na sufragana ks. A. Marciejewskiego. Znamienne jest to, że decyzja ta nie była wcześniej uzgodniona ze Stolicą Apostolską. Dopiero 23 maja 1819 r. papież Pius VII mianował ks. A. Marciejewskiego biskupem tytularnym Argos, zezwalając jednocześnie na zatrzymanie beneficjum kanonicznego i parafii Urdomin. Sakrę biskupią otrzymał zaś 19 września 1819 r. w kościele pw. Świętego Krzyża Warszawie⁴⁹. W międzyczasie miała miejsce reforma struktur administracyjnych Kościoła katolickiego znajdujących się pod berłem rosyjskim. Terytoria nowych diecezji miały odpowiadać nowemu podziałowi kraju na osiem guberni. Wspominany wyżej ks. A. Maciejewski, bliski i zaufany współpracownik bp. J. K. Gołaszewskiego, nie został mianowany sufraganem wigierskim, ale augustowskim, czyli sejneńskim.

Biskup J. K. Gołaszewski, mimo utraty zdrowia, kontynuował działalność pastoralną i administracyjną w nowo zaistniałych strukturach administracji kościelnej. Czynił to przy pomocy bp. A. Marciejewskiego, któremu z czasem (początek 1820 r.) przekazał pełnię władzy⁵⁰. Zmarł 8 marca 1820 r. w Warszawie i został pochowany w podziemiach kościoła pw. Świętego Krzyża w Warszawie⁵¹.

4. Diecezja augustowska, czyli sejneńska jako kontynuacja diecezji wigierskiej

Diecezja augustowska, czyli sejneńska stała się kontynuacją zlikwidowanej diecezji wigierskiej, powstałej wskutek zmian politycznych po trzecim rozbiórce Polski. Nowa diecezja powstała w podobnych okolicznościach. Granice państwowe w Europie uległy przesunięciom na mocy decyzji podjętych

⁴⁷ Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, Akta Kancellaryi Kuryalney, f. 5, List bp. J. Gołaszewskiego do Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Warszawa, 20 XII 1817 r., b. sygn.

⁴⁸ Ks. Augustyn Polikarp Marciejewski (1761-1827) – dominikanin, prefekt szkoły publicznej w Wierzbołowie. Po sekularyzacji pracował jako sekretarz bp. M. F. Karpowicza, proboszcz w Grażyszkach, Urdominie, Sejnach i Prenach, a także dziekan w Siennie. Od 1813 r. oficjał i wikariusz generalny diecezji wigierskiej. Od 1819 r. sufragan sejneński. Jako biskup rezydował w Urdominie. Znał język niemiecki, francuski, łaćniński. Władze rosyjskie zgodziły się na jego nominację pod warunkiem, że koadiutorem zostanie ks. Ignacy Czyżewski (1753-1823).

⁴⁹ Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 32-35; M. Stępień, *Biskupi diecezji augustowskiej...*, dz. cyt., s. 205-206.

⁵⁰ Por. A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, dz. cyt., s. 239.

⁵¹ Por. S. Jamiołkowski, *Gołaszewski Jan Klemens h. Kościusza*, dz. cyt., s. 277; A. Romańczuk, W. Bartel, *Gołaszewski Jan Klemens*, dz. cyt., s. 239.

3 maja w 1815 r. na Kongresie Wiedeńskim. 20 czerwca 1815 r. w Warszawie proklamowano uroczyste powstanie Królestwa Polskiego – w historiografii zwanego Królestwem Kongresowym lub „Kongresówką” – połączonego unią personalną z Imperium Rosyjskim. Cesarz Wszech Rosji i Król Polski Aleksander I Romanow i jego przedstawiciel przy Stolicy Apostolskiej – Italiński Andriej Jakowlewicz – widzieli konieczność reorganizacji struktur Kościoła rzymskokatolickiego na tym obszarze i od początku mieli własną jej wizję. Wspomniany dyplomata zabiegał o utworzenie arcybiskupstwa warszawskiego i podległych mu stolic biskupich. Według strony rosyjskiej, między hierarchą kościelną a administracją państwową w Polsce istniały silne powiązania, które miały także znaczenie polityczne. Dążono tym samym do izolacji poddanych od wszelkich wpływów biskupów przebywających za granicą⁵².

Powstała idea takiej reorganizacji struktur kościelnych, aby nowy kształt diecezji pokrywał się z podziałem kraju na osiem guberni. Do obszaru dawnej diecezji wigierskiej należało więc przyłączyć trzy dekanaty z diecezji płockiej, które po nowym podziale administracyjnym znalazły się w guberni augustowskiej. Stolicę biskupią planowano przenieść do Sejnu, a diecezję nazwać augustowską podkreślając jej związek z nowo powstałą strukturą guberni. Funkcję katedry miał spełniać poddominikański kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny. Według Italińskiego, Wigry nie były odpowiednią lokalizacją dla stolicy biskupiej: „Klasztor kamedułów był położony w miejscu odludnym, na wyspie. Nigdy też nie mieszkał tam biskup, nie było również i kapituły”⁵³. Dyplomacja rosyjska okazała się skuteczna, bo Stolica Apostolska zgodziła się na proponowane zmiany.

Papież Pius VII bullą „*Ex imposita nobis*” z 30 czerwca 1818 r. ustanowił metropolię warszawską, w skład której wchodziło siedem diecezji, a wśród nich diecezja augustowska, czyli sejneńska. Ordynariuszem nowo powstałej diecezji został dotychczasowy biskup wigierski J. K. Gołaszewski. Pod względem formalnym było to w zasadzie przeniesienie stolicy biskupiej i kapituły katedralnej („*translatio sedes episcopalis et capituli*”) do nowej stolicy biskupiej. Wykonawcą papieskiej bulli był biskup włocławski Franciszek Skarbek Malczewski, wyniesiony niebawem do godności pierwszego arcybiskupa i metropolity w Warszawie. Spełnił on polecenie Stolicy Apostolskiej wysyłając 30 listopada 1818 r. pismo skierowane do bp. J. K. Gołaszewskiego, w którym oznajmił mu zaistniałe zmiany. 19 grudnia 1818 r. biskup augustowski wydał pierwszy list pasterski, w którym pisał o tym, że diecezja wigierska nie doczekała się nawet swego 20-lecia. Wspominał, że po kilku latach jej istnienia – w 1807 r. – ogromna jej część znalazła się w obwodzie białostockim. Narzekał dalej, że pozostała część diecezji „oprócz imienia i biskupa nic więcej nie miała, ani rozległości właściwej, ani kapituły, ani seminarium, ani funduszków

⁵² Por. W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 9.

⁵³ Por. tamże, s. 10.

i porządków przynależnych, ażeby mówię taka diecezja mogła być w rządzie słusznych diecezji zaliczona”⁵⁴. Wyraźnie cieszył go fakt zmiany stolicy biskupiej: „Już pozbyliśmy się Wigier niegdyś chibnie na katedrę biskupią przeznaczonych i nie tylko żebyśmy tam stolicy naszej nie mieli, lecz żebyśmy ani i imienia biskupa wigierskiego nie nosili. Już z wyraźnej woli Ojca Świętego nazywamy się biskupem augustowskim, a cesarz przeznaczył fundusze na seminarium i na potrzebne wydatki administracyjne”⁵⁵. Specjalne wyjaśnienia zostały skierowane do duchowieństwa i wiernych dotychczasowej diecezji płockiej: „Tworzą się właśnie nowe biskupstwa, nowe diecezje i nowe onych granice podług nowego, po skołataniu kraju, podziału do rozległości województw zastosowane”⁵⁶.

Diecezja augustowska, czyli sejneńska była jedną z mniejszych diecezji. Terytorialnie pokrywała się z gubernią augustowską. W jej granicach znalazło się 89 parafii z dawnej diecezji wigierskiej i 31 z płockiej (dekanaty: Łomża, Wąsosz i Wizna). W sumie było to 12 dekanatów i 120 parafii⁵⁷.

5. Obszar dawnej diecezji wigierskiej w granicach obecnych kościelnych struktur administracyjnych

Na przestrzeni dwóch stuleci, jakie upłynęły od likwidacji diecezji wigierskiej nastąpił szereg zmian administracyjnych zarówno w wymiarze państwowym, jak i kościelnym, w odniesieniu do ziem, które niegdyś znajdowały się w jej granicach. Wskutek zmian politycznych po Kongresie Wiedeńskim (1815) obszar ten znalazł się na okres ponad stu lat (1818-1925) na terenie nowo powstałej diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej.

Diecezja augustowska, czyli sejneńska była dwunarodowościowa. W spisach ludności nie zawsze wyodrębniano Polaków i Litwinów, dlatego trudno ustalić ich wzajemny stosunek liczbowy. Według danych z 1860 r., gubernię augustowską zamieszkiwało ok. 275 tys. Polaków i Rusinów, ok. 213 tys. Litwinów, ok. 103 tys. Żydów i ok. 32 tys. Niemców. Wspominano nadto o grupkach Tatarów i Cyganów. W XIX w. liczba ludności szybko się zwiększała. Dane demograficzne z 1914 r. mówią o 248 tys. katolików w guberni łomżyńskiej i 447 tys. w parafiach guberni suwalskiej⁵⁸.

Po pierwszej wojnie światowej w wyniku prawnej regulacji granicy państwowej mocą traktatu pokojowego zawartego w Rydze 18 marca 1921 r. między Polską a Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich oraz decyzją konferencji ambasadorów z 15 marca 1923 r. dokonano poważnych zmian tery-

⁵⁴ Archiwum Diecezji Łomżyńskiej, Odpisy pism urzędowych 1817-1824, f. 10, List pasterski bp. J. Gołaszewskiego do duchowieństwa i wiernych, Warszawa, 19 XII 1818 r., b. sygn.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Por. S. Jamiolkowski, *Augustowska diecezja*, w: *Encyklopedia Kościelna*, t. 1, red. M. Nowodworski, Warszawa 1873, s. 289; W. Jemielity, *Diecezja augustowska...*, dz. cyt., s. 10-11.

⁵⁸ Por. Jemielity, *Podział administracyjny...*, dz. cyt., s. 172.

torialnych. Z byłej guberni suwalskiej całe dwa dekanaty: augustowski i suwalski pozostały w Polsce, natomiast całe dekanaty: kalwaryjski, mariampolski, wilkowyski i władysławowski znalazły się na Litwie, a w dekanacie sejneńskim na 13 parafii tylko 3 – Berżniki, Krasnopol i Sejny – przyłączono do Polski. Na Litwie znalazło się 55 parafii z 280 tys. wiernych włączonych do diecezji w Wilkowyszkach, powstałej 4 kwietnia 1926 r. Na terenie diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej pozostało 81 parafii i ponad 392 tys. wiernych. Zaistniała sytuacja polityczna i administracyjna wymagała nowej reorganizacji kościelnej w II Rzeczypospolitej. 25 października 1925 r. Pius XI ustanowił diecezję łomżyńską, do której wcielił parafie pozostałe po stronie polskiej⁵⁹.

Analizując historyczne źródła kartograficzne należy zauważyć, że dawna granica północno-wschodnia byłej diecezji wigierskiej opierająca się na rzece Niemen, znajdująca się obecnie na terytorium Litwy, okazała się niezwykle trwała. Żadnym zmianom nie uległa też granica północno-zachodnia, która do dzisiaj dzieli Litwę i Obwód Kaliningradzki należący do Rosji. Stosunkowo mało stabilne były granice administracyjne diecezji po stronie polskiej. Ostatnia reorganizacja tych struktur nastąpiła 25 marca 1992 r. Wskutek nowego podziału powstała diecezja ełcka, na terenie której położona jest siedziba dawnej diecezji wigierskiej. Obszar historycznego biskupstwa znajduje się obecnie na terytorium kilku polskich diecezji: białostockiej, drohiczyńskiej, ełckiej i łomżyńskiej.

6. Wigry jako stolica tytularna – bp Marek Szkułło

Stolicą tytularną zostaje miejscowość, która niegdyś była stolicą biskupią. Historyczne diecezje przydzielane są wszystkim biskupom niebędącym ordynariuszami – biskupom pomocniczym, a także wyższym urzędnikom Kurii Rzymskiej, nuncjuszom apostolskim, delegatom apostolskim lub innym duchownym pełniącym specjalne zadania zlecane im przez papieża lub narodowe konferencje biskupów⁶⁰.

Zwyczaj nadawania stolic tytularnych ma długą tradycję. Wiąże się z podbojami muzułmańskimi chrześcijańskich państw Wschodu, Afryki i Hiszpanii w VII i VIII w. Tamtejsi biskupi, chcąc uniknąć śmierci, szukali schronienia w innych miejscach, gdzie pomagali miejscowym ordynariuszom. W nadziei na odzyskanie dla chrześcijaństwa utraconego terytorium, papieże mianowali po ich śmierci następców, przydzielając im tymczasowo zadania pomocnicze w innych diecezjach lub używając do spełniania różnorodnych misji⁶¹.

Decyzją Ojca Świętego Franciszka historyczna stolica biskupia w Wigrach 13 grudnia 2014 r. stała się stolicą tytularną. Informację o tym przekazała Nuncjatura Apostolska w Polsce. Biskupem tytularnym Wigier został prekonizo-

⁵⁹ Por. tamże, s. 172-174.

⁶⁰ Por. R. Sawicki, *Wigry stolica tytularna*, „Martyria” 26(2015), nr 1, s. 14.

⁶¹ Por. tamże.

wany ks. prał. Marek Szkudło. Diecezja wigierska, znana do tej pory wyłącznie z kart podręczników historii kościelnej, odżyła jako biskupstwo tytularne⁶².

Bp M. Szkudło urodził się 28 lutego 1952 r. w Tychach w rodzinie Ludwika i Florentyny zd. Sekuła. Ochrzczony został 16 marca 1952 r. w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Tychach-Paprocach, tam również przyjął 17 września 1961 r. sakrament bierzmowania.

Uczęszczał do Szkoły Podstawowej (1959-1967) oraz Liceum Ogólnokształcącego im. L. Kruczkowskiego (1967-1971) w Tychach. Po zdaniu w 1971 r. egzaminu dojrzałości rozpoczął formację i studia w Wyższym Śląskim Seminarium Duchownym w Krakowie.

Święcenia przyjął z rąk biskupa katowickiego Herberta Bednorza: diakonatu – 27 lutego 1977 r. w kościele NSPJ w Tychach-Paprocach, prezbiteratu – 23 marca 1978 r. w katedrze Chrystusa Króla w Katowicach. Napisał pracę magisterską nt. „Przysposobienie do życia w rodzinie – studium krytyczne”.

Jako neoprezbiter pełnił posługę duszpasterską wikariusza parafialnego w parafii NSPJ w Tychach-Paprocach. Następnie był wikariuszem w parafiach: Św. Małgorzaty w Lyskach (1978-1981) oraz Św. Michała Archanioła w Katowicach (1981-1987).

W 1987 r. został mianowany diecezjalnym wizytatorem katechetycznym. Był także diecezjalnym duszpasterzem harcerzy oraz członkiem Diecezjalnej Komisji Liturgicznej.

W latach 1994-2012 pełnił urząd proboszcza parafii NMP Matki Kościoła w Jastrzębiu-Zdroju. W tym okresie powierzano mu różne funkcje na płaszczyźnie archidiecezji katowickiej i dekanatu Jastrzębie Górne. Był archidiecezjalnym duszpasterzem ludzi pracy oraz duszpasterzem górników, członkiem Rady Kapłańskiej i Kolegium Konsultorów, a także moderatorem prezbiterów młodszych roczników święceń; zaś w dekanacie ojcem duchownym księży, a potem dziekanem. W 2003 r. otrzymał godność kapelana Jego Świątobliwości.

Od 12 grudnia 2012 r. był wikariuszem biskupim ds. stałej formacji kapłanów w archidiecezji katowickiej. Przewodniczył Komisji ds. Duchowieństwa oraz był członkiem Komisji Głównej i Komisji ds. Duszpasterstwa Ogólnego II Synodu Archidiecezji Katowickiej.

Dnia 13 maja 2014 r. Ojciec Święty Franciszek mianował go biskupem pomocniczym katowickim ze stolicą tytularną Wigry. Święcenia biskupie przyjął 6 stycznia 2015 r. w katedrze Chrystusa Króla w Katowicach. Głównym konsekratorem był ks. abp Wiktor Skworec, metropolita katowicki. Na dewizę biskupią wybrał słowa *In te Domine speravi (W Tobie, Panie, zaufałem)*. Jest wikariuszem generalnym i moderatorem Kurii Metropolitalnej w Katowicach. W ramach Konferencji Episkopatu Polski jest członkiem Zespołu ds. Sanktuariów⁶³.

⁶² Por. tamże.

⁶³ Informacje zaprezentowane w biografii uzyskane zostały poprzez kontakt mailowy z bp. M. Szkudło dn. 26.09.2017 r.

Podsumowanie

Diecezja wigierska, znana do tej pory przede wszystkim z podręczników historii kościelnej, w 2014 r. odżyła jako biskupstwo tytularne. Niniejszy artykuł wnosi wiele nowych, istotnych ustaleń dotyczących diecezji wigierskiej i jej pasterzy: bp. M. F. Karpowicza i bp. J. K. Gołaszewskiego – wybitnych osobowości przełomu XVIII i XIX w., duszpasterzy Polaków i Litwinów. Prezentuje egzemplifikacyjny obraz działalności pastoralnej, społecznej i politycznej ówczesnych biskupów doby zaboru pruskiego i rosyjskiego. Wzbogaca dotychczasową wiedzę na temat niełatwych relacji Kościoła łacińskiego z administracją władz zaborczych. Mam nadzieję, że przyczyni się on do wzbogacenia dotychczasowego dorobku historiograficznego w zakresie badań dziejów ziemi suwalskiej, augustowskiej i sejneńskiej, pomoże zachować pamięć o biskupach wigierskich i ważnym rozdziale w historii pokamedulskiego klasztoru w Wigrach, a w przyszłości posłuży jako źródło i inspiracja do dalszych pogłębionych badań historyczno-pastoralnych w tym zakresie.

THE WIGRY DIOCESE AND ITS HISTORICAL-PASTORAL HERITAGE

Summary

Erected after the third partition of Poland Wigry diocese existed less than 20 years (1799-1818). Her shepherds were in turn: bishop Michał Franciszek Karpowicz and bishop Jan Klemens Gołaszewski. The episcopal capital was the town of Wigry, which since the erection of the diocese constituted the seat of the Camaldolese monastery. The article presents historical-political and ecclesial conditions concerning the lands of the future Wigry Diocese. It describes the erection of the diocese itself and the process of forming its organizational structures. This article shows the silhouettes of the bishops and the historical-pastoral heritage of the Wigry Diocese.

Key words: diocese of Wigry, Camaldolese monastery in Wigry, bishop Michał Franciszek Karpowicz, bishop Jan Klemens Gołaszewski.